

BŪDINGESNĖS GIMINĖS, SKAIČIAUS IR LINKSNIO FORMOS MITUVOS UPYNO TARMĖJE¹

EL. GRINAVECKIENĖ

I. Giminė

1. Daiktavardžių giminė. a) Be vyriškos ir moteriškos giminės daiktavardžių, tarmėje gana plačiai yra vartojami ir bendrosios giminės daiktavardžiai (žinoma, jų skaičius yra žymiai mažesnis negu vyriškos ir moteriškos giminės daiktavardžių). Visi bendrosios giminės daiktavardžiai yra menkinamos reikšmės. Šie daiktavardžiai gali būti vienos ir dviejų šaknų, pvz.: *kvēša* (žioplys), *gōbdǣra* (gobšas). Dažniausiai jie turi veiksmažodinės kilmės šaknį. Daugumas bendrosios giminės daiktavardžių tarmėje yra *o*- kamieniai, tačiau pasitaiko ir *a*-, *ia*-, *é*-kamienių darinių, pvz.: (*o*-kam.) *aklplé̄ša*, *bādvasa* (kas sulysęs, kas kenčia badą), *čupà* (kas ilgai tvarkosi, čiupinėjasi), *drímba* (sudribėlis, kas negražios išvaidzos), *geibà* (sudžiūvėlis), *glaūmà* (suskretėlis), *gřóva* (kas greit griūva), *gú̄ra* (kas sulytas ir nevengia daugiau sulyti), *gūštà~gūžtà* (kas ilgai tvarkosi), *gvéra* (žioplys, vėpla), *kebë̄za* (kas nevikrus), *keré̄pla* (kas išsklidęs į šalis), *klipītà* (kas suklypęs), *kvaknà* (vėpla), *liežuvnǣša* (kas nešioja plepalus), *nakiłbalda*, *pikčúrna*, *plúrpa* (kas karšciuojas), *plúmpa* (toks paritus, toks pastačius; labai storai apsikimšęs), *popà* (kas išleپęs, nepakelja skausmo), *rukñà* (susiraukėlis), *snarglà* (nesubrendėlis), *susnà* (kas užvargęs, nususęs), *skrätnà* (kas suskretęs), *tærlà* (kas terlinasi), *užúomirša*, *žūgara* (akiplėša); (*a*-kam.) *bā̄r.škals~bañškalas* (kas barškiai kalba), *mákals~mákalas* (kas neatidžiai ką daro, viską suverčia), *tař.škals~tařškalas* (kas tarškiai kalba); (*ia*-kam.) *glöbis* (gobšas), *góželis* (vėplys, žioplys), *vèpelis* (vėpla); (*é*-kam.) *kuislē̄* (kas ilgai tvarkosi), *loj̄'ne~loj̄nē* (plepys), *mémē̄* (žioplys, lėtos orientacijos).

Bendrosios giminės daiktavardžiai sakinyje dažniausiai eina vardine tarinio dalimi, pvz.: *i_bú̄k tu_má tóka glaūmà, kō̄tu tóks gřóva; mū'su tieus tóks plúrpa; ji tóka gūštà* |

¹ Spausdinamas straipsnis yra „Mituvos upyno tarmės“ II-osios dalies — morfolo-
gijos skyrius. Pirmoji šio darbo dalis „Mituvos upyno tarmės fonetika“ išspausdinta
„Lietuvių kalbotyros klausimų“ I-ajame tome (Vilnius, 1957, 119–180 psl.). Šio
straipsnio tarminiai pavyzdžiai rašomi „Lietuvių kalbos atlašo medžiagos rinkimo pro-
gramos“ (Vilnius, 1956) fonetinės transkripcijos pagrindu ir į lk. transponuojami tik
tais atvejais, kai neaiškūs ar gali būti dvejopai suprantami.

b) Daiktavardžiai *arkl̄ys*, *av̄ls*, *kárve*, *kiaūlē*, *meškà*, *pamatlnē*, *rupūžē*, *šuō*, *várna*, *vélnias*, *vištā* ir kt. tarméje dažnai yra vartojami perkeltine prasme kaip keiksmažodžiai ar asmenims charakterizuoti. Tokiu atveju jie įgauna tam tikrū bendrosios giminės daiktavardžių ypatybių, ir su jais vartojami įvardžiai (*jis*, *tas*, *toks*, *koks*, *šitas*) ir būdvardžiai (*tikras*, *didelis*, *baisus*) savo gimine gramatiškai gali ir nesiderinti, pvz.: *jis dīdelis kā̄.u.le*; *ji tóka arkl̄s*; *jis t̄ikras rupužē*; *tóks mæškà séd acisédæ's*; *štoks pamatlnē dá i' akls lē.n.da*; *tikrā vélnae ta jō bóba*

c) Atėjė iš lk. daiktavardžiai, reiškiantieji žmonių užsiemimą, profesiją ar turintieji šios profesijos žmonėms charakteringų bruožų, tarméje taip pat yra vartojami kaip bendrosios giminės daiktavardžiai, pvz.: *ji gærà advikāc bútū* (ji būtų gera advokatas); *ale tóka tárdi-tojis ta tåva bóba* (tavo žmona kaip tardytojas).

d) Tarmēs daiktavardžiai, žymintieji veikėjus ar asmenis, kaip ir lk., yra vyriškos ir moteriškos giminės. Moteriškos giminės dariniai dažniausiai padaromi iš vyriškos giminės darinių, pridėjus galūnę -é, pvz.: *augítinis* ~ *augíntinis* ir *augítine* ~ *augintiné*, *kviesl̄s*, *kvieslē*, *raibùks* ~ *raibiùkas* (raibas gaidys), *raibùke* ~ *raibiùkè* (raiba višta). Ypač gausu tarméje šių daiktavardžių (tame tarpe visi dariniai su priesagomis -škis, -šké, -(š)kus, -(š)ké, -(s)lys, -(s)lé, -(s)nys, -(s)né ir kt.), turinčių menkinamą reikšmę, pvz.: *čerkšl̄s*, *čerkšlē*, *dīckis* (< *did + škis*), *dīcke* ~ *dičké*, *drū'čkis*, *drū'čke* ~ *drūčké*, *ru'gl̄s* (verksnys), *ru'glē*, *rēksn̄s* (verksnys), *reksn̄e*, *snaudā'lus*, *snaudā'le* ~ *snaudálē*, *šaukl̄s*, *šauklē*, *zi'zl̄s*, *zi'zlē*, *zurzl̄s*, *zurzlē*, *žopl̄s*, *žoplē* | Moteriškos giminės dariniai, padaryti iš dviskiemenių vyriškos giminės -(š)kus, -lius priesagos darinių (iš (*i*)u-kam.!), tarméje lygiagrečiai yra vartojami su dviem priesagomis: -é ir -uviené, pvz.: *āklus* ir *ākle*, *ākluviene*, *džū'škus*, *džū'ške*, *džū'škuviene*, *drīpkus*, *drīpke*, *drīpkuviene*, *gē.l.čkus*, *gē.l.čke*, *gē.l.čkuviene*, *līpkus*, *līpke*, *līpkuviene*, *plū.r.pkus*, *plū.r.pke*, *plū.r.pkuviene*, *smi.r.skus*, *smi.r.ske*, *smi.r.skuviene*, *se.i.lus*, *se.i.le*, *se.i.luviene*, *škāpl̄s* (žmogus su tarpdante), *škāple*, *škapl̄uviene* | Šiuo atveju priesagos -uviené dariniai žymi kiekvieną (netekėjusią ir ištekėjusią) moterį, kuri turi ar kuriai priskiriama menkinamos reikšmės ypatybių.

e) Tarméje yra daiktavardžių, kurių giminė skiriasi nuo tų pačių lk. daiktavardžių. Daugumas šių daiktavardžių tarméje yra nauji, i' jā atėjė iš kitur, pvz.: *ā.n.cpauda* (antspaudas), *filma* (filmas), *káima* (kaimas), *kombáina* (kombainas), *mđ.rks* (morka), *pačtā* (paštas), *pí'pkis* (pypkė), *pōpiera* (popierius), *słi.us* (slyva), *smakrā* (smakras), *kantórs* (kontora) ir kt. Kai kurių šių žodžių daryba gali būti kontaminacinė: vietoj svetimo žodžio galėjo pradėti vartoti lietuvišką šaknį, o svetimžodžio giminė išliko (plg. *ā.n.cpauda* ir *pečétls*, *káima* ir *ūlycia*).

f) Nedėsningai keletas *i*-kam. daiktavardžių tarméje yra vartojami lygiagrečiai ir kaip vyriškos, ir kaip moteriškos giminės. Priklausomai nuo to įvairuoja ir jų kamiengalis, pvz.: *júoc debesls* ~ *júodas debesls*, *júoda dēbesē* ~ *júodo dēbesio* ir *juodà debesls*, *juodōs debesies*, *stórs kietis*, *stóra kiečē* ~ *stóro*

kičio ir storà kičte, storōs kičtes, juodl̄ suodžei (suodžiai), jūodas suodžis~jūodos suodys, ba. i. sus žvérls, baisa. u. s žvère (žvėrio) ir bałsi žvérls, baisos žvéries |

g) Lk. daiktavardžiai dēdē, tētē, būdami vyriškos giminės, tarmėje dažniau yra vartojami su ia-kam. galūnėmis, pvz.: dēdis, tētis, dēdže~dēdžio, tēče~tēčio, dēdžui, tēčui, dēdi~dēdī, tēti~tēti, dēdžū, tēčū, dēdi || dēdžau, tēti, dēdžei~dēdžiai, tēče~tēčiai, dēdžems, tēčems, dēdžus, tēčus, dēdžeis~dēdžiai, tēčeis~tēčiai.

h) Visos o-, io-, ē-kam. pavardės, žymėdamos vyriškas giminės asmenis, daugiskaitoje yra ištisai perėjusios į vyriškai gimelei būdingą a, ia kamieną, pvz.: bi.lā~Bylā ir bi.lā.i.~Bylaī, pémpe~Pémpē ir pempe.i.~Pempiai, sa-deikā~Sadeikā ir sadeika.i.~Sadeikaī, pætrāvi.če~Petravyčia ir pætravi.če.i.~Petravyčiai.

2. Būdvardžių giminė. a) Be vyriškos ir moteriškos giminės, tarmėje yra vartojama ir bevardė būdvardžių giminė. Ji yra suprieveiksmėjusi ir nekaitoma, kaip ir lk., pvz.: bálta, gražù, grāsu, nuobödu, šált | Būdvardžių bevardė giminė yra retesnė už vyriškąja ir moteriškąja. Daugskiemeniai ia-, ē-kamieniai būdvardžiai jos visai neturi. Bevardė giminė žymi bendrą daikto ypatybę ir dažniausiai sutinkama beasmeniuose sakiniuose, pvz.: mà nœ-gražù, visiem trōšku, va.i.kui šált, ši.l.t kójums (šilta kojoms), ba.i.sei gražù (labai gražu), drū.čei šviesu (labai šviesu).

b) Kartais beasmeniuose sakiniuose bevardės giminės vietoje tarmėje yra vartojama moteriškoji, pvz.: méniesienà, laukè šviesl; še.n.de sklidl, gdì nævažuòs; šri.t laba.i. sklidl; ta.i šenakt šviesl; ta.i smagl laukè; ta.i gražl važuòi. Tai bendra su žemaičiais tarminė ypatybė.

3. Dalyvių giminė. Kaip ir būdvardžiai, dalyviai (dažniausiai neveikiamosios rūšies) tarmėje yra ir bevardės giminės. Neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvių bevardė giminė yra tiek pat dažna, kaip ir vyriškoji ir moteriškoji, o jos esamojo laiko forma yra rečiau vartojama. Abiejų laikų bevardė giminė savo forma niekuo nesiskiria nuo moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko linksnio, o kirčiuojama, kaip jų vyriškos giminės vienaskaitos vardininkas (tvirtapradės šaknies bevardės giminės dalyvių kirtis visada sutampa ir su vyriškos, ir su moteriškos giminės dalyvių vienaskaitos vardininko kirčio vieta, pvz.: tāva aukštī. bùva šukúojama (plaukai); kat. bùt mästa i. júodus, bùt išějæ's gér̄s (jei būt buvę dažyta juodais dažais, būt išéjës ger̄as megztinis); dá màna nešárt, dá màna negírdi.ta; bùt buvæ gefā.ū., ka piena bùt nesustóta nèšt; sene.i. bùt nùnæsta i. pâ.r.næšta; mëdzeis nusodí.ta eil. ms (medžiai nusodinta eilémis); snièga privari.ta aukšča.u. langū; i. r pritírta sénū. šmonū |

Bevardė giminę taip pat turi ir kai kurie veikiamosios rūšies dalyviai, padaryti iš beasmenių veiksmažodžių arba iš veiksmažodžių, kartais turinčių beasmenių reikšmę. Tokių dalyvių bevardė giminė savo forma ir kirčio vieta bei prieigaide sutampa su vyriškos giminės dalyvių daugiskaitos vardininko forma. Veikiamosios rūšies dalyvių bevardė giminė dažniausiai žymi tariamą,

nepatikrintą, abejojamą, atpasakojamą veiksmą. Dažniausiai tarmėje sutinkama esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvių bevardės giminės forma, bet pasitaiko ir kitų laikų, pvz.: jám šalt ēsa; jéi pagalsta jō (jai pagailstā jo); jám skau.da pi.l.va; diūnas dā uštēn.ka; jéi (jai) būvæ kíeta; næbūva niéka lkæ; jāu. vîskas prâušæ; jám reikéjæ palaukî; jéi (jai) bû.sæ su.n.ku; jéi (jai) næuštékæ kantrī.bæs; dā re.i.ki gärt (dar reikią gerti).

4) Skaitvardžių giminė. Visi bûdvardiški² skaitvardžiai tarmėje kaip ir lk., yra vyriškos ir moteriškos giminės, pvz.: vienc~vienas, vienâ, pæn.kc~peñktas, pænktâ, trejł, trêjas~trêjos.

Gimines turi ir sudurtiniai kiekiniai skaitvardžiai, kurių antrajį sandą sudaro skaitvardis *du*, *dvi*, pvz.: abùdu, abłdi || abłdi, vienudu, vienudvi || vienudi.

Visi daiktavardiški³ skaitvardžiai tarmėje, kaip ir lk., giminių neturi.

5. Ivardžių giminė. Ivardžių *aš*, *tu*, *jis*, *ji*, *šitas*, *šita*, *anas*, *ana*, *katras*, *katra*, *tas*, *ta* dviskaita tarmėje yra kaitoma giminėmis, pvz.: mûdu, mûdvi || mûdi, jûdu, jûdvi || jûdi, jûodu, jûodvi || jûodi, anûodu, anûodvi || anûodi, katruodu, katrûodvi || katrûodi, štuodu, štuodvi || štuodi, túodu, túodvi || túodi |

6. Pusdalyvių giminė. Kaip ir lk., tarmės pusdalyviai giminėmis kaitomi, pvz.: e.i.dams, eidamâ, pasišokinëdamî, pasišokinëdamas. Neturiatys priešdilių sangräžiniai pusdalyviai abiem giminėms (o taip pat ir skaičiamis) turi apibendrintą bevardės giminės formą ir yra nekaitomi, pvz.: *jis*, *ji*, *jie*, *jos*, *juodu*, *juodvi* šnëk̄ vaip̄.damos, e.in bardamôs |

Tarmėje retai sutinkami ir vyriškos giminės daugiskaitos vardininko sangräžiniai pusdalyviai: *nâje* (nuéjo) šnekëdamiese, išëje raukîdamiese |

II. Skaičius

1. Bendrosios pastabos. Be vienaskaitos ir daugiskaitos, tarmėje yra sutinkamos ir dviskaitos formos, tik dviskaita čia yra retesnė, o jos formos dažniausiai jau nebeturi dviskaitos reikšmės. Iš dviskaitos formų yra vartojoamas visos skaitvardžių *du*, *dvi* linksnių formos, visų vardažodžių ir ivardžių naudininkas ir jų moteriškos giminės įnagininkas, pvz.: štiem penkiem draistem vaikám; visiem kæturiem geriem arklém; patiem pirmiem piemenim; aniem trîm iškirmjusiem dantim; štiem dviem dideliem šunim; štom penkóm didelóm vištom; su anđ.m dviem sénem ža'sim |

Pavyzdžiai rodo, kad šių linksnių dviskaitos formos yra vartojoamas daugiskaitai reikšti, kad jos jau pačios vienos dviskaitos be skaitvardžio *du*, *dvi* nežymi, kaip kad ir daugiskaitos formos tik su skaitvardžiais *du*, *dvi* yra vartojoamos (ir dažnesnės) greta dviskaitos formų dviskaitai reikšti, pvz.: štiems dviem didelëms bæržáms, anjms dviem baugðoms avíms, su tð.ms dviem storð.ms skepetð.ms || storuñns skepetuñms |

² Žr. J. Žiugžda, Lietuvių kalbos gramatika, 1, 116, Kaunas, 1957.

³ Žr. ten pat, 117.

2. Daiktavardžių ir būdvardžių skaičius. a) Visi *a*-, *ia*-, *u*-, *iu*-kamieniai daiktavardžiai ir būdvardžiai, o taip pat ir visi vyriškos giminės *i*-kamieniai daiktavardžiai tarmėje yra išlaike dviskaitos galininko formas, pvz.: *surāsk du sənū šlūotražu*; *i'dēk du dīdelu morkù*; *sutalpinā.u. i' du gærū vežimū*; *padarī'k du naujū āviļu*; *išgē'kau du alū* (du bokalus); *baiğā.u. lāudies* (pradžios mokyklos) *du ski'ñu*; *i'sidējau du naujū dančū* |

b) Iš vienaskaitinių daiktavardžių, sutinkamų tarmėje, paminėtini šie: *ātkvaps* (atsikvėpimas), *atlajus* (vandens atliejimas iš didesnės upės), *ātrajus* (atrijimas, gromulis), *džovā* (džiūvimas), *gri'nčalà* (šaltis be atleidimo), *gī'vo-nis* (gyvnagis), *mutinī's* (valgis iš duonos, cukraus ir vandens), *pīpsas* (trūkis), *rāks~rākas* (laikas, kai turi ristis išperėti paukščiai), *rīntis* (laikas kasdien tą pačią valandą), *sótis*, *šutiene* (sausai virtos bulvės).

Iš daugiskaitinių daiktavardžių paminėtini šie: *apmata.i.* (audimo siūlai, kuriais apmeta), *atauda.i.* (siūlai, kuriais ataudžia), *dēti's* (paukščio organas, kur subrėsta kiaušiniai), *išēdas~išēdos*, *mintuva.i.*, *mestūvai*, *iždēvas~išdēvos*, *īšnaras~išnaros*, *nāšcei~nāščiai*, *pāgiræs~pāgirios*, *pāšukas~pāšukos*, *pažāndæs* ~ pažāndės, *skiemænc* (skiemenys), *smauga.i.* (difteritas), *spástai*, *šū.r.læs~šiuřlēs* (prasti grūdai), *šú'ti's* (daugybė, krūvos), *vi'tuvai*, *žāptai~žābtai*, *žibikšcei* (angina), *žómænc* (žiomenys).

3. Skaitvardžių skaičius. Skaitvardžiai *du*, *dvi*, *abùdu*, *abiðvi*, *vienudu*, *vienudvi* tarmėje turi ištisai visų dviskaitos linksnių formas, pvz.: *dvieju**, *dviem*, *dū*, *dvl*, *abiedvieju* || *abiedieju*, *abiedvien* || *abiedæm*, *abùdu*, *abiðvi*, *vienudvieju**, *vienudvien* || *vienudæm*, *vienudu*, *vienudvi* || *vienudi* |

4. Įvardžių skaičius. Įvardžiai *āš*, *tù*, *jìs*, *jì*, *anàs*, *anà*, *tàs*, *tà*, *šítas*, *šítä*, *katràs*, *katrà* tarmėje turi dvejopas dviskaitos formos. Vienos tokios jų formos yra daugiskaitos lytys be galinio *s*, pvz.: *mùm*, *muñ*, *júm*, *juñ*, *jíem*, *jiñ*, *jóm*, *jò.m*, *anièm*, *anièm*, *anòm*, *anò.m*, *tíem*, *tiñ*, *tòm*, *tò.m*, *šítom*, *katrièm*, *katrièm*, *katròm*, *katrò.m* | Šios dviskaitos formos tarmėje yra retesnės ir dviskaitai reikšti vartojamos žymiai rečiau. Jos dažniausiai reiškia daugiskaitą. Kitos šių įvardžių dviskaitos formos yra sudurtinės. Antrasis jų sandas yra *du*, *dvi*, pvz.: *mùdu*, *mùdvi* || *mùdi*, *jùdu*, *jùdvi* || *jùdi*, *júodu*, *júodvi* || *júodi*, *anúodu*, *anúodvi* || *anúodi*, *túodu*, *túodvi* || *túodi*, *šítuodu*, *šítuodvi* || *šítuodi*, *katrúodu*, *katrúodvi* | Šios dviskaitos formos turi visus dviskaitos linksnius ir linksniuojamos visai taip, kaip sudurtinis skaitvardis *vienudu*, *vienudvi*, pvz.: *katrúodu*, *katrúodvi* || *katrúodi*, *katrúodvieju* || *katrúodieju*, *katrúodæm* || *katrúod-vien* | Pirmasis šių (sudurtinių) įvardžių sandas ir vyriškai, ir moteriškai giminei visuose linksniuose yra apibendrintas vyriškos giminės dviskaitos var dininkas ar galininkas. Įdomu čia pastebėti ir tai, kad moteriškos giminės (o kurių linksnių formos sutampa, tai ir vyriškos) sudurtinių skaitvardžių antrasis sandas tarmėje gali būti dvejopas: su išlaikytu ar su fonetiškai išnykusi garsu *v*, nors skaitvardis *dvi* niekad tarmėje *v* neišmeta.

5. Veiksmažodžių skaičius. Tarmėje yra labai gyva veiksmažodžių dviskaita. Jos formos yra nė kiek neretesnės už kitų dviejų skaičių for-

mas. Dviskaitą tarmėje turi visos nuosakos ir visi laikai, pvz.: *mūdu* *e.i.nava*, *næšavos*, *ejova*, *e.i.davova*, *e.i.siva*, *e.i.tumėva*, *e.i.kiva*, *prā.u.skivos*; *jūdu* *e.i.nata*, *næšatos*, *ejota*, *e.i.davota*, *e.i.sita*, *e.i.tuméta*, *e.i.kita*, *prā.u.skitos* |

III. Linksnis

1. Bendrosios pastabos. Tarmėje, kaip ir lk., yra vartojami septyni linksniai: vardininkas, kilmininkas, naudininkas, galininkas, įnagininkas, vietininkas ir šauksmininkas. Be vietininko ir šauksmininko, visi kiti linksniai nuo lk. nesiskiria.

2. Vietininko linksnis. Vietininko tarmėje neturi tie vardažodžiai ir įvardžiai, kurie žymi asmenis ir gyvus padarus su jų pažyminiais, pvz.: *tėvas*, *merga*, *katė*, *šuo* ir kt. pan., tačiau šie žodžiai, įgavę perkeltinę prasmę, gali būti vartojami ir vietininko linksnyje, pvz.: *buvau.* *tėvuos* (buvau pas tėvus; buvau tėvų namuose); *vienc jōs vā.i.ks mærgosè* (vienas jos vaikas yra pavainikis).

Iš vietininkų tarmėje yra išlikęs gyvas tik vidaus esamasis vietininkas, o visi kiti senieji vietininkai išnykę. Yra tarmėje išlikę tik keletas suprieveiksmėjusių daiktavardžių, turinčių senųjų vietininkų galūnių liekanas, pvz.: *e.i.k lau.ka* (<laukan); *bæk lau.uk*; *aškac̄ lau.uk*; *e.i.k šali.n.*; *vlskas e.i.n vel-nø:p* | Vidaus esamojo vietininko atskirų kamienų galūnės, kaip ir kitų linksnių, yra paveiktos tarmės fonetinių žodžio galio dėsnii, pvz.: *didelam tvárte*~dideliamė tvárte, *gilå.m šulini·~giliamė šulinijė*, *aukštå.m kùpeti*~aukštamė kùpetyje, *marškinuos*~marškiniuosė, *šlapø pievo*~*šlapiojè* píevoje, *dideløs vi.r.kšcøs* (didelėse virkšciose), *gærø žemø~geroje* žemėje, *štose lü.svēse*, *sveikø akiø~sveikoję* akyjė, *ausisø* (ausyse), *gærø.m mædøu*~geramė medujė, *visø.m spieciø~visamė* spiēciuje, *šltam raumeni·~šltame* raumenyjė, *smegeni-sè* (smegenyse).

Vidaus einamojo vietininko vietoje tarmėje yra vartojamas galininkas su prielinksniu *i*, pvz.: *einu i miesta*, *i glre*, *i lau.ka~i* miestą, i girią, i lauką. Tarmėje pasitaiko atvejų, kai vidaus esamasis vietininkas yra vartojamas vietoj vidaus einamojo, pvz.: *dš žoløes lovø supølau~aš žoløes lovijø supyliau*.

3. Šauksmininko linksnis. a) Šauksmininko linksnis tarmėje yra sutinkamas rečiau už kitus linksnius. Jি gali turėti: 1) visi daiktavardžiai, reiškiantieji gyvus daiktus, pvz.: *vaikø*, *šunie*, *šunuk*; 2) kai kurias abstrakcijas reiškiantieji daiktavardžiai, pvz.: *vaørge*, *diøe*; 3) tautosakoje kartais šauksmininko linksnį turi ir kiti daiktavardžiai, pvz.: *apiønøli kaødurømøji* (l. d.); *tuøeglute*, *tuøžaløje~tu* eglūte, tu žalija; 4) rečiau šauksmininko linksnį turi būdvardžiai, pvz.: *oøtu māna mažøti*; *sveikø branøje mamøte*; 5) įvardžiai, pvz.: *jūs padøukai* (o jūs išdykėliai); 6) labai retai skaitvardžiai, pvz.: *tu antrøje kva*ø*ile*; 7) retais atvejais dalyviai, pvz.: *oøtu išløpiøc pikøurna~o* tu išlēpintas pikciūrna.

b) Daiktavardžių vienaskaitos šauksmininkas, išskyrus *a*-kam., savo forma visada nuo vardininko skiriasi.

a-kam. daiktavardžių vns. šauksm. yra dvejopas: su galūne *-e* ir su partikula *-ai*. Su galūne *-e* vns. šauksm. dažnesnis ir plačiau vartojamas, pvz.: *ví're, pā'rše, žénte, va'rge, kātine, āvine, vežl̄ke, pírmininke*. Vns. šauksm. kirčiavimas niekuo nesiskiria nuo lk., tik dviskiemai IV-osios kirčiuotės žodžiai be jokio reikšmės skirtumo gali būti dvejopai kirčiuojami: šaknyje ir galūnėje, pvz.: *diēve, dievè, va'rge, vargè, vaikè, vaikè, šē'ske, šeškè, vi'l-ke, vilkè*.

Tikriniai vardai ir juos atstojantieji *a*- kam. žodžiai vns. šauksm. turi partikulą *-ai*, pvz.: *jōnai, antānai, rōkai, tēvai pā'trai, tētukai*. Partikula paprastai yra nekirčiuota. Daugskiemenai žodžiai vns. šauksm. gali partikulos ir neturėti, pvz.: *jū'zap, kaz̄mier, tētuk, broluk* |

Visi *ia*-kam. negalūninio kirčiavimo žodžiai vns. šauksm. turi nekirčiuotą kamiengalį *-i*, pvz.: *jūodi, sār.ti, kálvi, tēti, gí'vuoli, vaikēli, katinēli* Galūninio kirčiavimo žodžiai vns. šauksm. turi visada kirčiuotą galūnę *-i*, pvz.: *arkl̄i, ešer̄i, gaid̄i, garn̄i, ož̄i, vi'turi* |

Daiktavardis *brólis* turi dvejopą šauksm.: su galūne *-i* ir su *u*-kam. daiktavardžių kamiengaliu *-au*, pvz.: *bróli* ir *brolaū* |

o-, io-, é-kam. daiktavardžių vns. šauksm. galūnėje yra grynas kamien-galis, kuris paprastai yra nekirčiuotas, pvz.: *tē'ta, mā'r.če~mařčia, óška, višta, li'dēka, rā'gana, kāte, kumēle* |

i- ir priebalsinio kam. daiktavardžių vns. šauksm. turi galūnę *-ie*. Galūninio kirčiavimo žodžiai šią galūnę kirčiuoja, o šakninio — kirtę išlai-ko šaknyje, pvz.: *aviē, ántie, vagiē, grobuoniē, šuniē, obeliē* | Moteriškos gimi-nės *i*-kam. daiktavardžiai šalia savo kamieno galūnės čia gali turėti ir *é*-kamienių daiktavardžių galūnę *-é*, kuri tarmėje retesnė, pvz.: *ánte, žāse, ãve* | Galimas daiktas, kad tai yra žemaičių įtaka, nes kai kurie *i*-kam. mo-teriškos giminės daiktavardžiai gretimose žemaičių tarmėse⁴ yra ištisai pereję į *é*-kam. Kai kurie priebalsinio kamieno vyriškos giminės daiktavardžiai čia turi kartais ir *ia*- kam. galūnę *-i*, pvz.: *piemen̄i* | Sustabarėjusiuose pasaky-muose pasitaiko gryno priebalsinio kamieno vns. šauksm. pavyzdžių, pvz.: *vóvær, vóvær netingék* |

Visi *u*-, *iu*-kam. daiktavardžiai vns. šauksm. galūnėje turi gryną kamien-galį *-au*, kuris šakninio kirčiavimo žodžių yra nekirčiuotas, o galūninio — kirčiuotas, pvz.: *kē'r.džau~keždžiau, alaū., surnāū.* |

c) Daugiskaitos šauksmininkas, išskyrus *va'ikai*, savo forma ir kirčio vieta sutampa su daugiskaitos vardininku, pvz.: *bóbas ~ bóbos, mæ'r.gas ~ meřgos*.

d) Kitų kalbos dalių šauksmininkas, būdamas tarmėje retas, savo ir vienaskaitos, ir daugiskaitos forma paprastai sutampa su vardininku, pvz.: *gærásis vaikēli; pasilktoje sësûte ~ pasiilgtója sesùte; o jús kva'i.las bóbas ~ o jús kvailos bóbos; màna mi'lemi vaikē'lei* (mano mylimi vaikeliai).

⁴ Žr. P. Jonikas, Pagramančio tarmė, § 90, Kaunas, 1939.

Daugskiemenių *ia-*, *é-* kamienių būdvardžių vns. šauksm. gali turėti dvejopas galūnes: šauksmininko ir vardininko, pvz.: *o tu mētini* || *mētinis me.i.tēli*; *o tu sta.i.nini* || *sta.i.ninis drigān.te*; *o tu maži·tēli* || *maži·tēlis vaikēli* |

e) Kai kreipiamasi į ką su nustebimu, pranešant ką svarbaus, ko prašant, daiktavardžių šauksm. kirtis iš įprastos vietas kai kuriais retais atvejais gali būti nukeliamas į šaknį, pvz.: *dūkrel*; *sū·nel*; *o tu māna vā·r.kšeli māželi* | Taip kirčiuojamų šauksmininkų gausu ir rytu Lietuvoje, ypač dzūkų tarmėse, pvz.: (Druskininkai) *jūozuli*, *vaī.keli*, *jūzele*; (Perloja, Nedingė) *bōbute*, *ōnute* | Aprašomoje tarmėje taip kirčiuojami šauksmininkai yra reti, nyksta. Manoma, kad jie yra seni⁵.

Passitaiko, kad, kreipiantis į ką patetiškai, vns. šauksm. kirtis iš įprastos vietas gali nušokti į žodžio galą, pvz.: *elænutè*~Elenutè, *gænutè*~Genutè, *onutè*~Onutè, *jeninutè*~Janinutè, *dēdī*, *jona*i**, *ma'mā*, *tētuka*i** |

Toks šauksm. kirčiavimas tarmėje yra retesnis už įprastąjį kirčiavimą lk. pavyzdžiu. Kadangi kirtis į žodžio galą yra nukeliamas retai, tai senoji kirčio vieta, būdama šiuo atveju be kirčio, išlaiko (galimas daiktas, pagal įprastai kirčiuojamų šauksmininkų analogiją) savo turėtajį ilgumą, pvz.: *ma'mā* (plg. *māma*), *tæ·tā* (plg. *tæta*), *elæ·nà* (plg. *elæna*).

БОЛЕЕ ХАРАКТЕРНЫЕ ФОРМЫ РОДА, ЧИСЛА И ПАДЕЖА В ГОВОРЕ БАССЕЙНА РЕКИ МИТУВА

Э. И. ГРИНАВЕЦКЕНЕ

Резюме

1. а) В статье указывается, что, наряду с мужским и женским родами, в говоре имеется и общий род имён существительных. Все имена существительные общего рода в говоре имеют пренебрежительное значение. Они могут быть однокорневые (*kvēša* „разиня“) и двухкорневые (*gōbdešra* „жадный человек“). Большинство имён существительных общего рода имеют основу на *o* (*klipyta* „ковыляга“, *susnà* „паршивец, - вка“), однако встречаются и с основами на *a* (*tařškalas* „болтливый человек“), на *ia* (*glōbis* „жадный человек“), на *é* (*kuislē* „который долго возится“).

б) Средний род имён прилагательных в говоре адвербализован, как и в литературном языке. Вместо прилагательных среднего рода в безличных предложениях по примеру соседних жемайтских наречий в говоре часто выступает женский род, напр.: *tai graži važiuot* „как хорошо ехать“, *tai graži laukè* „как хорошо на улице“.

в) Причастия, особенно страдательного залога, тоже имеют средний род, напр.: *tāvo aukštýn šukúojama* „у тебя (твой волос) вверх причесывается“.

⁵ Plg. K. Būga, Kalbos dalykai, § 27. Perspausta iš „Draugijos“, Kaunas, 1909 ir Lietuviai kalbos žodynas, 1, § 36, Kaunas, 1924.

2. а) Кроме единственного и множественного чисел, в редких случаях в говоре имеется и двойственное число. Дательный, винительный и творительный падежи двойственного числа свойственны именам существительным, прилагательным и местоимениям, напр.: *išgēriau du alù* „выпил два бокала пива“; *štiet dvīem mažiem vaikām daviaī daugiaī* „этим двум маленьким детям дал больше“; *ėjaī patō su anōt dvīem senōt tetōt* „я шел домой с теми двумя старыми тетями“.

б) Имена числительные *dū* „два“, *dvī* „две“ во всех падежах имеют формы только двойственного числа.

в) В говоре широко употребляются все формы двойственного числа таких местоимений, как *aš* „я“, *tū* „ты“, *jīs* „он“, *jīl* „она“, *katrās* „который“, *katrā* „которая“, *tās* „этот“, *tā* „эта“, *anās* „тот“, *anā* „та“, *štas* „этот“, *šta* „эта“ и имён числительных *abūdu*, *abūdvi* „оба, обе“ и *vienudu*, *vienudvi* „одни“, напр.: *mūdu* „мы два“, *mūdvi* „мы две“, *jūdu* „вы два“, *jūodu* „они два“, *tūodu* „эти два“, *tūodvi* „эти две“, *anūodu* „те два“ *anūodvi* „те две“.

з. а) В говоре имеется семь падежей, как и в литературном языке: именительный, родительный, дательный, винительный, творительный, местный и звательный.

б) Местного падежа не имеют те имена существительные, которые обозначают живые существа, однако в редких случаях в переносном смысле и им свойствен местный падеж, напр.: *rugiūs piōvēm savejē* „рожь косили сами“; *būvaī tēviōs* „я был у родителей“.

в) Другие древние местные падежи в говоре исчезли. Вместо иллятива выступает винительный падеж с предлогом *i* „в“ (*einū i gīriq* „иду в лес“), однако встречаются случаи, когда вместо иллятива выступает инессив, напр.: *aš supýliau lovū* „я влил в корыто“. В редких случаях в говоре встречаются уже адвербализованные другие местные падежи, напр.: *eik la'uk* „пошел отсюда“, *eik šalīp* „пойди прочь, отойди“, *eik vełniōp* „иди к черту“.

г) Звательный падеж имен существительных своими окончаниями отличается от именительного только в единственном числе (за исключением основы на *a*), а во множественном числе совпадает с именительным. Звательный падеж других имен в говоре встречается реже существительного, и как в единственном, так и во множественном числе его формы совпадают с формами именительного падежа.